

TÜM İKTİSATÇILAR BİRLİĞİ YAYINLARI
No. 3

İkinci Baskı

TÜM İKTİSATÇILAR BİRLİĞİ YAYINLARI
Karanfil Sok.
14/10
Kızılay-Ankara

Kapak Düzeni : Firuzan Enson

Emperyalizm Ve Türkiye'de Madencilik Alanında Yabancı Sermaye

YILDIRIM KOÇ

İÇİNDEKİLER

I. KONUNUN BELİRLENMESİ	7
II. MADENCİLİK ALANINDA GENEL OLARAK EMPERYALİST SÖMÜRÜ	12
III. TÜRKİYE'DE MADENCİLİK ALANINDA EMPERYALİST SÖMÜRÜ	26
IV. SONUÇ	37

EMPERYALİZM VE TÜRKİYE'DE MADENCİLİK ALANINDA YABANCI SERMAYE

I. KONUNUN BELİRLENMESİ

Konumuzun «Emperyalizm ve Türkiye'de Madencilik Alanında Yabancı Sermaye» olarak seçilmesinin nedeni, belli bir sömürü ilişkisine değinmektir. Konunun yabancı sermaye ile bağlantılı olarak ele alınması ise doğal kaynaklarımızın yabancı ülkelerden kaynaklanan sermaye tarafından sömürülmesini vurguladığımızı göstermektedir. Bu nedenle önce bir ideolojik yarıdan hareket ettiğimizi belirtmekte yarar var.

Emperyalist ideolojinin savunuculuğunu yapan söze «sosyal bilimcilere» göre, sosyal bilimler ideolojik yarılardan arınmalıdır, mümkün olduğu kadar fazla matematiksel yöntemler kullanarak diğer pozitif bilimler gibi bir «bilim» olmaya çalışmalıdır. Halbuki biz sosyal bilimlerin toplumsal yaşamın karmaşık ilişkilerini yansıtmaya gerektiğine inanıyoruz. Toplumdaki bu karmaşık ilişkiler ise sınıflar olgusuna dayanır ve sosyal bilimlere «sınıflar-üstü» bir yaklaşım gerçekte hakim sınıfların, sömürücü sınıfların çıkarlarını korumaktan başka birşey değildir. Bu nedenle biz genel olarak sosyal bilimlerde ve özel olarak da ele aldığımız bu

7

konuda bir ideolojik yarıyla hareket ediyoruz: Belli bir ülkenin sınırları içindeki yeraltı ve yerüstü servetlerinin o ülkenin emekçi halkına ait olduğuna inanıyor ve bunun gerçekleştirilmesini savunuyoruz. Bu yarının politik planda uzantıları vardır. Emekçi halka ait olan doğal kaynakların bazı sömürücü sınıfların eline geçmesi, doğal kaynaklardan sadece küçük bir azınlığın yararlanması sınıfsal plana yansır, üretim ilişkileri düzeyinde zaten varolan başka biçimlerde ortaya çıkmış olan çelişkileri keskinleştirir.

Buna göre emekçi halka ait olan doğal kaynakların emperyalistler tarafından sömürülmesi yurdumuzdaki sınıflararası ilişkilerden soyutlanamaz, sınıflar arasındaki sömürü ilişkilerinden ayrı olarak düşünülemez. Bunun en önemli nedeni, emperyalistlerin yurt içindeki hakim sömürücü sınıflarla işbirliği içinde olması ve sömürülmesini (ki doğal kaynakların sömürülmesi genel anlamdaki emperyalist sömürünün ancak bir yönüdür) bu yola sürdürmeleridir.

Emperyalistler ve emperyalistlerle işbirliği halindeki ve onlarla bütünleşmiş olan yerli sömürücü sınıfların emekçi halka ait olması gereken doğal kaynakları sömürmelerinde iki temel yöntem vardır.

İlk yöntem, emperyalistlerin ülkede doğrudan doğruya yatırım yapmalarıdır. Emperyalistler az gelişmiş bir ülkede doğrudan doğruya yatırım yapar, yani belli bir bölgede maden üretme ayrıcalığını elde eder, kendi ülkesinden gerekli olan malzemeyi getirir, madenin bulunduğu ülkeden ucuz işgücü sağlar ve elde ettiği madenleri kendi ülkesine gönderir. Emperyalistlerin doğal kaynakları sömürmesinden söz ettiğimizde akla gelen genellikle bu tür bir ilişkidir ve konumuzun «madencilik alanında yabancı sermaye» olması, emperyalist

8

sömürünün sadece bir yanını ele almaktadır ve bu nedenle de eksik ve hatalıdır.

Emperyalist sömürünün doğal kaynaklar alanında uyguladığı ikinci ve daha karmaşık bir yöntem de pazar ilişkilerinden doğar ve tekeli sermayenin niteliğinin bir gereğidir. Bilindiği gibi, tekeli kapitalizm (yani emperyalizm) döneminde belirleyici olgulardan biri malların değerlerine eşit fiyatlarla satılmamasıdır. Emperyalist tekellerin ürettikleri mallar değerlerinin üstünde fiyatlarla satılır, emperyalist tekellerin küçük üreticilerden satın aldıkları mallar değerlerinin altında fiyatlardan işlem görür. Malların gerçek değerleri (yani içerdikleri toplam toplumsal emek miktarı) ile satış fiyatları arasındaki fark tekel kârıdır ve tamamıyla «tekel» olma niteliğinden kaynaklanmaktadır. Emperyalist-kapitalizm döneminde ise üretim ve dağıtım alanında tekeller egemendir. Az gelişmiş ülkelere üretilen malların fiyatları da emperyalist tekellerin egemen olduğu bir pazarda bu emperyalist tekeller tarafından belirlenir. Bu nedenle belli bir madenin üretiminde emperyalist tekellerin doğrudan doğruya yatırımının olmaması bu alanda emperyalist sömürünün olmaması anlamında yorumlanmamalıdır. Eğer ihracata dönük maden üretiminde dünya pazarlarındaki alıcılar emperyalist tekellerse ve dünya fiyatlarını bu tekeller belirliyorsa, bu madenler doğrudan doğruya yapılan yabancı sermaye yatırımlarının ürünü olmasa bile bir sömürü aracıdır. Bu madenler gerçek değerlerinin altında fiyatlarla, emperyalist tekellerin kendi çıkarlarına uygun olarak belirledikleri fiyatlardan satın alınacaktır ve emperyalist yatırım olmasa bile emperyalist sömürü pazar ilişkileri aracılığıyla gerçekleşecektir. Bu olgu, emperyalist-kapitalist ilişkilere bir son vermeden, yabancı sermaye yatırımları üzerine konan belli kısıtla-

9

malarla emperyalist sömürünün sona erdirilemeyeceğini göstermektedir.

Emperyalistlerin az gelişmiş ülkelerde doğrudan doğruya yaptıkları yabancı sermaye yatırımları bu ülkelerde politik düzeyde belli çelişkilerin keskinleşmesine yol açar. Bu çelişkiler ve bunların ekonomik temeli şu şekildedir.

(a) Emperyalist-Kapitalist ile işçi sınıfı arasındaki çelişki : Emperyalistler, yaptıkları yatırım ile belli miktar maden elde eder ve bunu satarlar. Satış fiyatını oluşturan üç öge vardır : maliyetler, artık-değer ve tekel kârı. Artık-değerin kaynağı işçi sınıfıdır. Yani ürünler değerlerine eşit fiyatlarla satılsa, sadece artık-değer sömürüsü olacaktır. Buna bağlı olarak emperyalistin kârını artırmasının iki ana yolu vardır: Ya maliyetleri düşürecek, ya da satış fiyatını artıracaktır. Maliyetler içinde en önemlisi ve kolay düşürülebilecek olan işçi ücretleridir. İşçi ücretlerinin düşük tutulması artık-değer oranını ve kütlesini artıracak ve böylece emperyalist-kapitalistlerle işçi sınıfı arasındaki çelişki keskinleşecektir. İşçi sınıfının sömürülmesinin yanı sıra tam anlamıyla işçi (proleter) niteliği kazanmamış unsurların da sömürülmesi söz konusudur. Üretim araçlarından tamamıyla yoksun olan işçi sınıfına karşın, belli bir miktar toprağı olan, fakat gerek ek bir gelir sağlamak için, gerek kanuni zorlamalar karşısında maden ocaklarında çalışan yarı-proleter unsurların da emperyalistlerle bir çelişkisi vardır.

(b) Emperyalist-kapitalistlerle emekçi halk arasındaki çelişki: Emperyalist-kapitalistler maden çıkartma ayrıcalıklarını ülkedeki yerli sömürücü sınıflardan elde ederler. Bu ayrıcalıklar sayesinde ülkede ürettirdikleri ucuz madenleri yurt dışına aktarırlar, böylece

10

yerli hakim sınıflar tarafından sömürülmesinin ayrılmaz bir parçası olduğudur.

Bu nedenlerle madencilik alanında emperyalist sömürüyü önce tarihsel bir gelişim içinde ele alacağız. İlk olarak madencilik alanında az gelişmiş ülkelerde yapılan yatırımlar incelenecek. Ancak bu kısa genel yaklaşımdan sonra Türkiye'de madencilik alanında yabancı sermaye yatırımları ele alınacak. Bu konuya ise Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarındaki durumla başlayarak Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması sonrasındaki gelişmeleri ele alarak devam edeceğiz. Günümüzde faaliyette bulunan yabancı sermayeli maden şirketlerinin faaliyetlerini gördükten sonra, madencilik alanında emperyalist sömürünün ikinci yönü olan pazar ilişkilerine değineceğiz. Gerek özel yatırımcılar, gerek Etibank gibi kamu iktisadi teşebbüsleri tarafından ihracata yönelik olarak üretilen madenlerin fiyatlarının belirlenmesinde etkin olan ögeleri ve bunların ihraç fiyatlarındaki gelişimi de bu arada inceleyeceğiz.

II. MADENCİLİK ALANINDA GENEL OLARAK EMPERYALİST SÖMÜRÜ

Günümüzde kapitalizm emperyalizm aşamasındadır ve ekonomiye, politikaya, ideolojiye, kültüre emperyalist tekeller egemendir.

Madencilik alanında üretimde ve dağıtımda tekel durumunda olmanın temel koşullarından biri maden rezervleri üzerinde denetim kurmaktır. Bunu en açık şekilde petrol üretim ve dağıtımında görüyoruz. Endüstride tekel niteliğinin kaynağı sermaye büyüklüğü ve üretim teknolojisidir. Madencilikte ise tekel durumu, üretim alanı üzerindeki ayrıcalıklara dayanır. Bu ne-

12

tüm emekçi halka ait olan doğal hammadde kaynakları değerlerinin çok altında fiyatlarla emperyalistlerin veya ortaklarının eline geçer. Emekçi halkın yararına olarak kullanılabilir ve servetler, halkların daha fazla sömürülmesi için gerekli olan fonların birikiminde işe yarar.

Emperyalistlerin az gelişmiş ülkelerde doğrudan doğruya yatırım yapmadan, gerek bu ülkelerdeki yerli hakim sınıfların, gerek bu hakim sınıfların dolaylı olarak denetimi altındaki kamu kuruluşlarının ürettikleri ürünleri dünya piyasalarında belirlenen fiyatlarla satın alma yoluyla uyguladıkları ikinci tür sömürü ise emperyalistlerle onların yerli işbirlikçileri ve ortaklarının tüm emekçi halka olan çelişkilerinin keskinleşmesinin ikinci yönüdür. Yurt içinde emekçi halka ait olan doğal kaynakların işletilmesi, üretilen hammadde-lerin emperyalist tekellerin belirledikleri fiyatlardan emperyalistlere ihraç edilmesi, «alıcı tekel» dediğimiz bir yöntem ile az gelişmiş ülkelerin emekçi halklarına ait olan servete el konulmasıdır.

Bu nedenle, Türkiye'de madencilik alanında yabancı sermaye yatırımlarını incelerken gerçek amacımızın emekçi halkın doğal kaynaklarının emperyalistler ve onlarla bütünleşmiş ve işbirliği içindeki yerli sömürücü sınıf ve tabakalar tarafından sömürülmesinin incelenmesi olduğunu unutmamamız ve bu nedenle de yabancı sermaye yatırımı olmasa bile sömürüye konu olan madenleri araştırmanın kapsamı içine almamız gerekir. Unutulmaması gereken diğer konu, emperyalist sömürünün yurt içindeki sınıflar arasındaki ilişki ve çelişkilerden ayrı olarak ele alınmayacağı ve emperyalist sömürünün madencilik alanındaki görünümünün az gelişmiş ülke halklarının gerek emperyalistler, gerek

11

denle tekel niteliğini sürdürmeye çalışan şirket, faaliyette bulunduğu alanda yeni yeni rezervler ortaya çıkması ve bu rezervlerin kendi denetimi altında olmaması halinde gücünü yitirir. Tekel niteliğini sürdürmeye çalışan maden şirketi yeni rezervleri kendi denetimi altına almak zorundadır. Bunun ise iki nedeni vardır :

1) Bu rezervlerden daha ucuz cevher elde ederek maliyetleri, yani kârı belirleyen üç unsurdan (maliyet, artık-değer ve tekel kârı) birincisini düşürerek, kârını artırmak.

2) Bu rezervlerin başka şirketlerin denetimi altına girmesini önlemek, başka rakip şirketlerin gelişimini engellemek ve piyasadaki tekel niteliğini sağlamlaştırmak. Bu ise kâr üzerinde etkin olan üç unsurdan tekel kârını etkiler.

Dünyanın birçok yerinde maden rezervleri üzerinde denetim kurmanın diğer bir sonucu ise, gerek işçiler, gerek elde edilen ayrıcalıklar karşılığında birşey ödemesi gereken hükümetler karşısında güçlü olmaktır. Bir maden tekelinin dünyanın birçok yerinde rezervleri varsa ve bir bölgedeki üretime bağımlı değilse, bu bölgedeki işçilerin ücret artış taleplerine veya hükümetlerin vergi uygulamalarına çok daha rahat direnir ve maliyetlerini bu şekilde daha düşürerek veya hiç olmazsa artmasını engelleyerek kârını artırır.

Görüldüğü gibi, emperyalist maden tekellerinin yeni yeni alanları kendi denetimleri altına almakta büyük çıkarları vardır.

Emperyalist ülkelerin az gelişmiş ülkeler üzerindeki geri bıraktıracı etkisinin en açık şekilde görüldüğü alanlardan biri madencilikteki sömürüdür. Bu konuyu biraz daha açalım :

13

Kalkınma, yani halkın yararına olarak bağımsız sanayileşme ancak bu iş için gerekli olan kaynakların halk yararına kullanılmasına bağlıdır. Kalkınma herşeyden önce bir finansman sorunudur. Yatırıma yönetilebilecek fonlarımız olmadığı sürece, yeterli tasarrufu ve tasarrufa ek olarak devletin diğer gelir kaynaklarını etkin ve yararlı bir şekilde kullanamıyorsanız, kalkınma hayalden başka bir şey değildir.

Kalkınmanın herşeyden önce bir finansman sorunu olması, sorunun politik içeriğini ikinci plana itmemelidir. Belli fonlar birikebilir ve bu fonların kimin elinde biriktiği ve hangi alanlara kanallanmış ise sınıflar arasındaki ilişkilere bağlıdır ve hiç olmazsa nispeten finansman sorunu kadar önemlidir.

Kapitalist bir yapı içinde kalkınmanın finansmanı kapitalistlerin elinde biriken ve «sermaye» adı verilen fonlarla gerçekleştirilir. Sosyalist bir ülkede ise kalkınmanın finansmanı devletin elinde biriken fonlarla sağlanır.

Emperyalistler az gelişmiş ülkelerde çeşitli alanlara yatırım yaparlar, borç verirler. Gerek bu yatırımlardan sağlanan kârların ülke dışına transferi, gerek ödenen borç faizleri az gelişmiş ülke içinde yaratılan ve gerektiğinde ülkenin emekçi halkının yararına olarak sanayileşmede kullanılabilecek fonların veya diğer bir deyişle kalkınmanın sağlanacağı fonların bu işten alınması, yani bu ülkelerin geri bırakılması demektir. Ayrıca yurt içinde belli bir sermaye birikimi sağlansa bile, bu, ülkede emperyalist-kapitalist sömürünün daha etkin bir şekilde sürdürülmesinde kullanılmakta, sağlıklı bir sanayileşmenin, kalkınmanın finansmanına yatırımılmamaktadır.

14

Emperyalizmin bu genel etkisinin açıkça görüldüğü alanlardan biri de madenciliktir. Daha önce sözü edilen sömürü yöntemleriyle madencilik alanında yaratılan değer, yani kalkınmada finansman sağlanabileceği olan birikmiş değer önemli bir kısmı emperyalist tekellerin denetimi altında emperyalist tekellerin yararına olarak kullanılır. Ayrıca böyle bir finansman içinde yardımcı olacak cevherler de (emperyalist tekellerin çıkarı için) işletilmez; böylece kalkınma kaynaklarından biri daha kösteklenir.

Buna göre, emperyalist-kapitalist ekonomik ilişkiler çerçevesinde madencilik alanındaki sömürü, kalkınmak için gerekli olan fonların emperyalistlerin denetimi altına akması açısından, bunun sonucu olarak da geri bırakılmışlığımız açısından önemlidir, soruna bu açıdan bakılmalıdır. Sorun sadece ne kadar sömürüldüğümüz değil, aynı zamanda ne kadar geri bırakıldığımız, başka alanlarda sömürünün devamında bu kaynak aktarımının ne kadar etkin olduğudur.

Bu kaynak aktarımı ve buna bağlı olarak geri bırakılmışlığı A.B.D. ile ilgili olarak görebiliriz. 1960 yılı sonunda A.B.D.'deki tekeli maden şirketlerinin az gelişmiş ülkelerdeki toplam yatırımlarının tutarı 1.464 milyon dolardı. 1970 yılı sonuna kadar, yani 10 yıl içinde bu yatırımın 2,5 misli net gelir sağladılar (3.679 milyon dolar). Yani eğer az gelişmiş ülkelere hiç yeni A.B.D. yatırımı ve az gelişmiş ülkelere dışarıya servet aktarımı olmasaydı, 1970 yılı sonunda A.B.D. maden tekellerinin toplam yatırımlarının değerinin 5.143 milyon dolar olması gerekiyordu (1.464+3.679). Halbuki aynı dönem içinde az gelişmiş ülkelere madencilik alanında yatırılmak üzere 949 milyon dolar daha gönderilmiştir. Bunu daha önceki rakama eklediğimizde 6.092 milyon

15

dolar ediyor. Yani az gelişmiş ülkelere dışarıya fon aktarımı olmasaydı, madencilik alanında A.B.D. tekellerinin az gelişmiş ülkelere sahip oldukları varlıkların değeri 6.092 milyon dolar olacaktı. Fakat 1970 yılı sonunda bu miktar sadece 2.480 milyon dolar. Amerikan Ticaret Bakanlığının resmi yayınlarından bile, 10 yıllık bir süre içinde 1,5 milyar dolarlık bir yatırımla 3,6 milyar dolarlık bir kaynak aktarımının gerçekleştirildiğini görüyoruz. Bu 3,6 milyar dolar, geri bırakılmışlığın somut görünümüdür. Bu 3,6 milyar dolar, emekçi halkın yönetimi altında emekçilerin yararına olarak kalkınmanın finansmanında kullanılabilecek büyük bir fondur.

Soruna bu açıdan bakarak emperyalist ülkelerin yabancı ülkelerdeki yatırımlarına bakabiliriz. Sayfa 17'deki I. tabloda 1966 yılı sonunda doğrudan doğruya yapılan yatırımların durumu verilmiştir:

Görüldüğü gibi, 90 milyar dolarlık toplam yatırımın 6 milyar doları maden çıkarma ve işletme alanındadır. Bu miktarın ise yarısından fazlası (2,8 milyar dolar) az gelişmiş ülkelerdeki yatırımlardan oluşmaktadır. Emperyalist ülkelerin az gelişmiş ülkelere madencilik alanında yaptıkları 2,8 milyar dolar değerindeki yatırımın 1,8 milyarı A.B.D., 0,8 milyarı İngiltere, 0,3 milyarı Kanada ve 0,1 milyarı Almanya'ya aittir. Bu rakamların değerlendirilmesi, genel olarak emperyalist tekellerin stratejileri açısından yapılmalıdır. Bu açıdan bakıldığında, toplam yatırımlar içinde nicel olarak düşük görülen bu oranın önemi büyüktür.

Yabancı ülkelerde en fazla yatırımı bulunan A.B.D.'deki tekellerin bölgeler ve sektörlerle göre yatırımlarının dağılımı 1929, 1950 ve 1970 yılları için sayfa 19'da verilmiştir. Tablo II'den görüleceği gibi, maden çıkarma

16

TABLO I
1966 YILI SONUNA GÖRE YABANCI ÜLKELERDE DOĞRUDAN DOĞRU YAPILAN YATIRIMLAR (MİLYON DOLAR)

Ülke	Petroli	Maden çıkarma ve işletme	İmalat	Diğerleri	Toplam
Dünya	25.942	5.923	36.246	21.472	89.583
A.B.D.	11.892	(2.801)	(8.047)	(7.230)	(29.970)
İngiltere	16.294	4.135	22.050	12.113	54.462
Almanya	(6.975)	(1.827)	(4.124)	(3.915)	(16.841)
Kanada	4.200	759	6.028	5.015	16.012
Japonya	(2.167)	(298)	(1.471)	(2.255)	(6.184)
Diğerleri	200	100	1.800	400	2.500
Toplam	(65)	(38)	(645)	(97)	(845)
	b.b.	290 (*)	b.b.	b.b.	3.238
	b.b.	(202)	(332)	b.b.	(534)
	b.b.	b.b.	b.b.	b.b.	1.000
	(222)	(71)	(270)	(33)	(605)

b.b. : Bilgi bulunmadı

(*) : Tahmin

Kaynak: Office of International Investment, Bureau of International Commerce, The Multinational Corporation, Studies on U.S. Foreign Investment, Cilt I, U.S. Department of Commerce, Mart 1972, A.B.D. Parantez içindeki rakamlar, toplam yatırımın az gelişmiş ülkelere olan bölümünü göstermektedir.

17

TABLO II
A.B.D. DIŞINDA AMERİKAN YATIRIMLARININ BÖLGE VE ENDÜSTRİ OLARAK DAĞILIMI (1929 - 1950 - 1970)

	Miktar (Milyar dolar)			Yüzde dağılımı		
	1929	1950	1970	1929	1950	1970
DÜNYA TOPLAMI	7,5	11,8	78,1	100,0	100,0	100,0
Kanada	2,0	3,6	22,8	26,7	30,5	29,2
Latin Amerika	3,5	4,6	14,7	46,7	39,0	18,8
Avrupa	1,4	1,7	24,5	18,7	14,4	31,4
Orta Doğu ve Afrika	0,1	1,0	5,1	1,3	8,5	6,5
Diğer bölgeler	0,5	0,9	11,0	6,6	7,6	14,1
GELİŞMİŞ ÜLKELER TOPLAMI	b.b.	b.b.	53,1	b.b.	b.b.	68,0
AZGELİŐMİŐ ÜLKELER TOPLAMI	b.b.	b.b.	21,4	b.b.	b.b.	27,4
ULUSLARARASI ŐİRK. TOPLAMI	b.b.	b.b.	3,6	b.b.	b.b.	4,6
TUM ENDÜSTRİLER TOPLAMI	7,5	11,8	78,1	100,0	100,0	100,0
Maden çıkarma ve işle.	1,2	1,1	6,1	16,0	9,3	7,8
Petrol	1,1	3,4	21,8	14,7	28,8	27,9
İmalat	1,8	3,8	32,2	24,0	32,2	41,2
Diğerleri	3,4	3,5	17,9	45,3	29,7	23,0

Kaynak: U.S. Department of Commerce, a.g.e.

ve işletme alanındaki yatırımlar 1929 yılında 1,2 milyar dolardan 1950 yılında 1,1 milyar dolara düşmüş, fakat 1950'lerin sonundaki buhrandan sonra sermayenin uluslararasılaşma sürecinde görülen atılımla 1970 yılında 6,1 milyar dolara çıkmıştır. Fakat aynı dönem içinde madencilik alanında yapılan yatırımların toplam içindeki oranı 1929 yılında % 16,0'dan % 9,3 ve 1970 yılında da % 7,8'e düşmüştür.

Emperyalist ülkeler tüm dünyaya yatırım, tüketim ve ara malları ihraç etmektedir. Üretimin dev boyutlara ulaşması aynı zamanda gereksinmelerin de dev boyutlara ulaşması demektir. Emperyalist tekellerin az gelişmiş ülkelerdeki hammadde kaynaklarına bu açıdan da önem verdikleri küçük bir örnekten anlaşılabilir. A.B.D.'nde manganez tüketiminin % 93'ü, krom tüketiminin % 91'i, alüminyumun % 81'i, ve nikelin % 71'i A.B.D. dışından sağlanmaktadır ve bunlar büyük ölçüde A.B.D. dışında faaliyette bulunan fakat merkezleri A.B.D.'nde olan emperyalist tekellerce üretilmektedir. (Kaynak: Tüm İktisatçılar Birliği Aylık Bülteni, Temmuz 1974, s. 7).

Madencilik alanında genel olarak sömürüyü gördükten sonra, Türkiye emekçi halkına ait olması gereken yeraltı kaynaklarının emperyalistlerce nasıl sömürdüğüne bakabiliriz.

III. TÜRKİYE'DE MADENCİLİK ALANINDA EMPERYALİST SÖMÜRÜ

a) Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarındaki durum :

Ülkede yerli sermaye birikiminin ilkel düzeyde olması ve emperyalist sömürü yöntemlerinin en kaba biçimde uygulanması nedeni ile Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında madencilik alanında çok sayıda yabancı sermayeli şirket vardı. Aşağıdaki tabloda görüleceği gibi bu şirketlerin kuruluş yılları, rekabetçi kapitalizmden tekelci kapitalizme (emperyalizme) geçişi noktalan 1870'lerden sonradır. 1870-1911 yılları arasında verilen maden fermanları toplamı 282 idi. Bunların 102'si Türklere, 66'sı azınlıklara, 101'i yabancılara, 5'i Türklere azınlıkların, 1'i Türklere yabancılardan ve 7'si de yabancılardan azınlıkların ortaklaşa kurdukları şirketlere verilmişti (G. Ökçün, «XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Maden Üretiminde Türk, Azınlık ve Yabancı Payları», Abadan'a Armağan, SBF Yayını, s. 809). Bu şirketlerin ürettikleri madenlerin hemen hemen tümü ihraç ediliyordu. Aşağıdaki III. tabloda 1902-1911 yılları arasında üretiminin tümü veya hemen hemen tümü ihraç edilen madenler ve üretimde yabancı sermaye şirketlerin payı gösterilmiştir :

Bu madenlerden simli kurşun, manganez, demirli pirit, antimuan, çinko ve çinkolu simli kurşunun tümü, diğerlerinin ise hemen hemen tümü ihraç edilmiştir (a.g.e.'den derlenmiştir).

1902-1911 döneminde üretilen 6,5 bin tontuk maden kömürünün % 74'ü, maden kömürü dışındaki tüm madenlerin üretiminin de % 64'ü yabancı şirketler tarafından gerçekleştirilmiştir.

TABLO III

Maden	üretimde yabancı sermayeli şirketlerin payı (%)
simli kurşun	92
manganez	93
demirli pirit	100
antimuan	100
çinko	54
çinkolu simli kurşun	100
ham borasit	100
krom	37
zımpara	64
külçe simli kurşun	100
civa	100

Bu yıllarda madencilik alanında istihdam edilen işçi sayısı 25 bin civarındaydı. Bu toplamın yarısının devamlı işçi, yani gerçek anlamda proletarya olmasına karşın, diğer yarısı birkaç ay süreyle madenlerde çalışıp köylerine dönen küçük toprak sahiplerinden veya topraksız köylülerden oluşuyordu. Bu işçilerin yaşam şartları son derece kötüydü ve işçiler en ilkel sosyal güvenlik haklarından bile yoksundular.

Emperyalist şirketlerin Osmanlı İmparatorluğu'nda yatırım yaparak ülke dışına ne ölçüde servet aktardıklarını görmek için iki örneğe bakalım. Ereğli havzasında kömür üretmekte olan Fransız sermayeli Ereğli Şirketinin 1896 yılında 5 milyon kuruş olan kuruluş sermayesi 1914 yılına kadar 139 milyon kuruşa çıkarıldı. Bu sermaye artırımını büyük ölçüde Ereğli havzasında elde edilen kârların sermayeye dönüştürülmesiyle sağlandı. Şirket ilk olarak Ereğli limanının yapımı ihalesini almıştı. Şartnameye konan bir madde ile şirketin taş çıkartma esnasında bulacağı her türlü madenin üretim

TABLO IV 1914 YILINDA MADENCİLİK ALANINDA YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI

Fransız Sermayesi	Kuruluş yılı	Üretilen maden	Hisse senedi ve tahvil (milyon krs.)	Yatırım (milyon krs.)		
					1882	1883
Balya Karaaydın Ş.	1882	simli kurşun	29,0	49,2		
Kesendere Madenleri	1883	manganez, v.b.	19,8	25,0		
Ereğli Maden Ş.	1886	maden kömürü	138,6	186,0		
Seniçer Madeni (Yahya)	1891	zift	3,5	5,0		
Karasa Madeni	1890	kurşun, çinko	22,0	25,0		
Fransız sermayeli şirketler toplamı			212,9	290,2		
İngiliz Sermayesi	1887	boraks	27,5	39,5		
Boraks Ş.	1885	krom	—	10,0		
Paterson ve ort.			—	49,5		
İngiliz sermayeli şirketler toplamı			—	—		
Alman Sermayesi	1913	maden kömürü	10,0	13,5		
Sarica Ocakları	1911	krom	—	7,5		
Krupp, Roehling, v.b.			—	21,0		
Alman sermayeli şirketler toplamı			—	—		
İtalyan ve Yunan Sermayesi		madet kömürü	3,0	6,0		
Kozlu Kömür Madeni			—	—		
Rus Sermayesi	1910	maden kömürü	6,0	4,0		
Maadin Osmanlı A.Ş.			259,4	370,7		
GENEL TOPLAM	1913					

KAYNAK : Vedat Eldem, Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik, T. İş Bankası Yayınları, s. 96.

ayrıcalığının şirkete verilmesi kararlaştırılmıştı. Şirket ise her istediği yerde taş çıkarabiliyordu ve elinde birkaç yıl önce bölgedeki maden yataklarıyla ilgili olarak bir Fransızın yaptığı araştırmanın sonuçları vardı. Böylece Fransız sermayeli Ereğli şirketi bölgenin yeraltı kaynakları üzerinde tam bir hakimiyet kurdu. (Bkz. Zonguldak Havzasında Emperyalizm.)

Madencilikte servet aktarımının belirgin örneklerinden biri de Fransız sermayeli Balya-Karaaydın kurşun madenleridir. 1892 yılında 19,8 milyon kurşun sermaye ile kurulan şirket 1909 yılı sonuna kadar 85,3 milyon kurşun net kâr elde etmiş, bunun 55,4 milyon kurşunluk bölümünü ülke dışına aktarmıştır. (Osmanlı İmparatorluğunun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik.)

b) Türkiye Cumhuriyeti Döneminde Madencilik Alanında Yabancı Sermaye :

Ulusal kurtuluş savaşı döneminde yeraltı kaynaklarının emekçi halkın yararına olarak kullanılması doğrultusunda herhangi bir girişimde bulunulmadı. Birinci Büyük Millet Meclisi İkinci Başkanlığı, Adalet Komisyonu Başkanlığı ve Adalet Bakanlığı yapmış olan Celâleddin Arif Bey'in Zonguldak Ereğlisi bölgesinde kömür madeni arama ve işletme ayrıcalığından İtalyan kapitalistleriyle ortaklaşa yararlanmak istemesi ve 1920 yılı Eylül ayında sivil ve askerlerden oluşan bir grup İtalyan'ın, İtalya ile TBMM Hükümeti arasındaki savaş devam ederken Ereğli'ye gelmeleri üzerine durum Meclis'de tartışılmış ve Celâleddin Arif Bey'in ayrıcalığının kaldırılması yolundaki öneri Meclis çoğunluğunca reddedilmiştir. (Bkz. Y.S. Tezel, «Birinci Büyük Millet Meclisinde Yabancı Sermaye Sorunu - Bir Örnek Olay,» SBF Dergisi, cilt XXV, sayı 1, 1970).

TABLO V 1920 - 1930 YILLARI ARASINDA MADENCİLİK ALANINDA KURULAN YABANCI SERMAYELİ TÜRK ANONİM ŞİRKETLERİ

Şirket	Kuruluş yılı	Nominal sermayesi		Üretim
		TL.	Ödenmiş sermayesi TL.	
Omniom Şark San. A.Ş.	1920	250 000	250 000	maden
Ergani Bakırı T.A.Ş.	1924	3 000 000	750 000	bakır
Bulgardağı Maden. T.A.Ş.	1925	1 000 000	250 000	simli kurşun
Metagom Maden ve Kaçuk T.A.Ş.	1926			
Türk Kömür Madenleri A.Ş.	1926	2 000 000		
Cenubi Anadolu Mad. T.A.Ş.	1927	600 000	150 000	
Adapazarı Mad. İşl. T.A.Ş.	1928	200 000		
Fethiye Şirket-1 Madeni	1928	600 000	600 000	krom
Manganez T.A.Ş.	1928	750 000		
Maadin, Sanayi ve Tic.	1930	50 000	12 500	
İttihad-1 Maadin T.A.Ş.	1930	850 000		kükürt, kömür

Kaynak : Gündüz Ökçün, Türk Anonim Şirketlerinde Yabancı Sermaye (1920-1930), SBF Yayınları, 1971.

Gündüz Ökçün'ün 1920-1930 yılları arasında kurulan Türk anonim şirketleri konusunda yaptığı çalışmadan edindiğimiz bilgilere göre, bu devrede madencilik alanında sayfa 24'deki V. tabloda gösterilen yabancı sermayeli anonim şirketler kurulmuştur. Bu şirketlerde dikkati çeken nokta hissedarlar arasında milletvekillerinin bulunmasıdır. Ergani Bakır T.A.Ş., Bulgardağı Madenleri T.A.Ş., Türk Hömür Madenleri T.A.Ş., Cenubi Anadolu Madenleri T.A.Ş., Adapazarı Madenleri T.A.Ş. ve Fethiye Şirket-i Madeniyesi T.A.Ş.'nde hisse-ler emperyalistler ve milletvekillerine aittir.

Bu dönemde kurulan toplam anonim şirket sayısı 201'dir. 201 şirketin 66'sı yabancı sermayeli olup, bunların 11 tanesi madencilik alanındadır. Aşağıdaki VI. tabloda bu konuda daha ayrıntılı bilgi verilmiştir.

TABLO VI

	Nominal serm. TL.		Ödenen serm. TL.	
	Sayı			
Yabancı sermayeli maden şirketleri	11	9 330 000	4 372 293	
Yabancı sermayeli bütün şirketler	66	42 950 400	31 477 233	
Yabancı sermaye payı olmayan şirketler	135	69 864 654	41 833 468	
Kurulan şirketler toplamı	201	112 815 054	73 310 701	

kaynak : Gündüz Ökçün, a.g.e.

1930'ların ortasındaki millileştirme hareketinden yabancı sermayeli maden şirketleri fazla bir zarar görmedi. İtalyanlara verilmiş olan Keçiborlu kükürt madeni ayrıcalıkları, İtalyan kükürdüne pazar arayan şirketin Türkiye'deki kaynakların işlenmesini engelle-

diği gerekçesiyle 1932 yılında, Ergani Bakır Türk A.Ş.'ndeki 1.5 milyon liralık % 50 oranındaki Alman sermayesi 1936 yılında, Ereğli Şirketi 1937'de ve Siemens Şirketinin işlettiği Kuvurshan Bakır Madeni İşletmesi ödenmeyen vergi borçları nedeniyle 1939 yılında millileştirildi. (Kaynak: Doğan Avcıoğlu, Türkiye'nin Düzeni) Diğer şirketlerin bir kısmı ise faaliyetlerine kendiliklerinden son verdi.

c) **Günümüzde Madencilik Alanında Emperyalist Sömürü :**

Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği'nin 1974 yılında yayınlanan Türkiye'de Yabancı Sermaye isimli kitabına (Hazırlayan: Yalçın Kocabay) göre 1972 yılı sonunda Türkiye'de 118 yabancı sermayeli şirket bulunmaktadır. Bunların toplam 4.1 milyar lira olan sermayelerinin yarısından biraz azı, yani 1.9 milyar lirası yabancı sermayedir. Madencilik alanındaki yabancı sermayeli şirketlerde ise yabancı sermaye oranı % 92'inin üzerindedir. 25.5 milyon lira sermayeli dört şirketin yabancı sermayesi 23.5 milyon liradır.

Bu kaynağa karşın, biz çeşitli kaynaklardan derlediğimiz aşağıdaki listeyi sunuyoruz : (Tablo VII.)

Bu şirketlerden Comag Continental Magnezit Ltd. Ş. ile Kemad Kimya ve Endüstri Madenleri Madencilik Ltd. Ş., «Türk Parası Kıymetini Koruma Mevzuatı»na göre faaliyette bulunmaktadır. Yani faaliyetleri için gerekli olan öz sermayeyi yurt dışından getirmeleri şarttır. Döviz yerine aynı sermaye getiremezler. Diğer şirketler ise yabancı sermaye kanununa göre faaliyetlerini sürdürmektedir.

26

Yurt içinde üretilen ucuz ve yüksek kaliteli cevherlerin bağı olunan anaç emperyalist tekellere aktarılması yoluyla sömürünün en belirgin örneğini Manyezit A.Ş. vermektedir. Bu şirketin Türkiye'deki faaliyetini şu şekilde özetleyebiliriz: Şirket 1962 yılında merkezi Avusturya'da bulunan Voitscher Magnezit Werke tarafından 6.3 milyon lira sermaye ile kuruldu. Bu sermaye 1964 yılında 12 milyon, 1969 yılında 15.8 milyon ve 1970 yılında 20 milyon liraya çıkarıldı. (Kaynak : T.C. Resmî Gazeteleri, Bakanlar Kurulu Kararnameleri) Manyezit A.Ş., Avusturya'daki anaç emperyalist tekele yaptığı ihracat nedeniyle İstanbul Sanayi Odası tarafından yıllardır altın madalya ile onurlandırılmaktadır.

Manyezit üreten ve ihraç eden diğer bir şirket de % 100 A.B.D. sermayesi ile 1964 yılında kurulmuş olan Comag Continental Magnezit Ş. 1964 yılında 1.5 milyon lira olan sermaye 1969 yılına kadar 9 milyon 550 bin liraya arttırılmıştır. Üretimimin tamamı ihraç edilmektedir. Şirket 1973 yılında ihracatı nedeniyle İstanbul Sanayi Odası'ndan bir takdirname almıştır.

Emperyalist tekellerin yeni bulunan hammadde alanlarında veya cevher bulunması olasılığının olduğu yerlerde üretim ayrıcalıklarını elde etme nedenlerinden birinin de kendi piyasalarındaki tekel niteliklerini sürdürmek olduğunu söylemiştik. Bunun en iyi örneği Türkiye'de boraks oyunlarında görülebilir. Fakat tek örnek boraks değildir. Önce bir başkasına bakalım :

Interor isimli bir Amerikan şirketi sodyum sulfat üretmek ve yılda 60 000 ton ihraç etmek için yabancı sermaye yatırım izni almıştır. Şirket önce yerli üretimi durdurmuş ve 1963-1968 yılları arasında üretimi köstekledikten ve hemen hemen hiç üretimde bulunmadık-

28

TABLO VII

	Sermayesi (TL.)	Yabancı sermaye oranı (%)
KROM İŞLETMELERİ		
Türk Maadin A.Ş. (*)	1 600 000	100
Bursa Toros Kromları A.Ş.	1 000 000	50
Ege Metal Madencilik A.Ş.	500 000	92
Leometal Tic. ve San. Ltd. Ş.	500 000	50
BORASİT İŞLETMELERİ		
Türk Boraks Madencilik A.Ş.	4 200 000	99
Kemad Kimya ve End. Mad. Ltd. Ş.	1 100 000	100
MANYEZİT İŞLETMELERİ		
Karbonat Maden Ltd. Ş.	1 000 000	100
Manyezit A.Ş.	20 000 000	100
Comag Continental Magnezit Ltd. Ş. (*)	7 500 000	100
ÇEŞİTLİ		
Güneş Madencilik Ltd. Ş. (bakır-nikel)	100 000	95
Alkim Alkali Kimya A.Ş. (Sodyum sülfat)	3 200 000	70

(*) Türk Maadin A.Ş. ve Comag Continental Magnezit Ltd. Ş.'nin yerli kapitalistlere satıldığı söylenmekle beraber, yeterli bilgi olmadığından 1973 yılındaki durumu vermekte yarar gördük.

İkinci bölümde genel olarak tekellerin hammadde kaynakları üzerinde denetim kurma çabalarını iki nedene bağlamıştık: 1) Daha ucuz hammadde elde ederek maliyetleri düşürmek; 2) Hammadde kaynaklarının başka şirketlerin denetimi altına girmesini ve rakip şirketlerin gelişimini önlemek ve piyasada tekel niteliğini sağlamlaştırmak. Her iki olguyu da Türkiye'deki yabancı sermaye yatırımları ile ilişkili olarak açıkça görebiliriz.

27

tan sonra ayrılmıştır. Bu yıllarda ise sodyum sulfatın kullanıldığı cam sanayinin ihtiyacı emperyalist tekel-lerden değerinin çok üstünde tekel fiyatlarıyla yapılan ithalat yoluyla karşılanmıştır. (Kaynak: Toplum Dergisi, No. 34)

Boraksın sözü edildiğinde akla gelen şirket Borax Consolidated'dir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde 1815 yılında Bandırma bölgesinde boraks bulunmuş ve bu maden 1967 yılında bir Fransız Şirketine ihale edilmiştir. Borax Consolidated ise 1887 yılında Fransız şirketinden bu ayrıcalığı devralmış ve Anadolu'daki boraks yatakları üzerinde denetimini kurmuştur. Kısa bir süre içinde üretimi 19 bin tona çıkartmıştır. O dönemde ise dünya tüketiminin 50 bin ton olduğu düşünülürse, bu rakam küçümsenmemelidir. Aynı şirketin Latin Amerika'da (Şili, Peru ve Arjantin) sahip olduğu boraks kaynaklarında zengin hammadde yataklarının bulunması nedeniyle, 1890'ların sonlarına doğru Anadolu'daki üretim 10 bin tona düşürülmüş, üretim Latin Amerika'ya kaydırılmıştır. Latin Amerika'daki üretim kısa bir süre içinde yılda 30 bin tona çıkarılmıştır.

Türkiye'de ise 1950 yılına kadar boraks yalnız yabancı şirketlerce işletildi. Borax Consolidated 1950 yılına kadar yılda 2-3 bin tonluk bir üretimde bulundu. Bu tarihten sonra ocaklarda cevher kalmadığını ileri sürerek faaliyetlerine son verdi, fakat üretim ayrıcalıklarını elinde tutmaya devam etti. Bu ara başka kişiler boraks yatakları buldular ve üretimde bulunmaya başladılar, Borax Consolidated bu kaynakların bir kısmını satın aldı ve üretimi durdurdu. Avrupa'nın en güçlü boraks tekeli (alum, satım, üretim) Borax Consolidated olduğundan, görece olarak küçük üreti-

29

ciler mallarını istedikleri fiyatlardan Avrupa'ya pazarlayamadılar. Sosyalist ülkelerde pazar aramaya başladılar. 1958-1961 yılları arasında boraks stratejik maden olarak kabul edildiğinden sosyalist ülkelere yapılan satışlar yasaklandı. Borax Consolidated'in küçük rakiplerinden bazıları da bu arada tasfiye oldu. 1961 yılından sonra yasak kalkmakla beraber, satışlar kısıtlı olarak sürdürülmeye başlandı.

Etibank'ın boraks üretimi 1960 yılından sonra başladı. Etibank'ın karşılaştığı en büyük güçlük ürettiği boraksı satın alacak rafineri bulmaktı. Rafineriler Borax Consolidated'in denetimi altındaydı ve Etibank cevherini kabul etmiyorlardı. Borax Consolidated ise Etibank'tan cevher alacaklara daima daha düşük fiyatlar teklif ediyor, Etibank üretiminin pazarlanmasını engelliyordu.

Etibank'ın boraks üretiminde bulunması bu alanda emperyalist sömürüye bir son vermiş midir? Hayır. Etibank'ın üretiminin yüzde 90'dan fazla bir bölümü emperyalist-kapitalist pazar ilişkileri çerçevesinde satılmakta ve bu mallar emperyalist tekellerin belirlediği fiyatlardan işlem görmektedir. Etibank'ın boraks satışlarının iç ve dış piyasalara göre dağılımı aşağıdaki VIII. tabloda gösterilmiştir :

TABLO : VIII.

Miktar (ton) 000 TL.	1969		1970	
	İç satış	Dış satış	İç satış	Dış satış
	213	327	1 530	2 103
	21 657	19 917	11 354	13 925

Kaynak : Etibank, 1971 Yılı Faaliyet Raporu

30

Emekçi halka ait olması gereken yeraltı kaynaklarının tam anlamıyla değerlendirilmemesi, tüm dünyada faaliyette bulunan çokuluslu emperyalist tekellerin çıkarıdır. Bu şirketler ise Borax Consolidated şirketinin uzantısı olan Türk Boraks Şirketi ile Amerikan - Fransız ortak yatırımı olan Kemad Kimya ve Endüstri Madenleri Madencilik Ltd. Şirkettir.

Buna göre boraks üretiminde emperyalist sömürünün, emperyalistlerin geri bırakırma etkisinin tümünü bir arada görebiliriz. Bir taraftan yeraltı kaynaklarının etkin bir şekilde işletilmesi engelleniyor, diğer taraftan emperyalistler veya yabancı sermaye yatırımının olmadığı şirketlerce emperyalist pazarlar için ihracata dönük bir miktar üretimde bulunuluyor, bu ürünler değerlerinin altında fiyatlarla satılıyor, ülkedeki işçiler sömürülüyor ve emekçi halka ait olması gereken servetler halkın yararına olarak değil, de emperyalistler ve onlarla bütünleşmiş küçük bir azınlığın yararına olarak kullanılıyor.

Satış Ajansı bu firma dışında Avrupa'da kimseye satış yapamayacaktır. Nitekim Avrupa'dan pek çok firma Etibank'a başvurarak daha yüksek fiyatlarla bor madeni alabileceklerini bildirmişlerse de, bunların Borax S.A.'ya başvurmaları istenmiş ve kendilerine olumsuz cevap verilmiştir.

«Aynı kaynakların verdikleri bilgilere göre, dünya bor rezervinin % 70'ine sahip memleketimizdeki bor yataklarının önemli bir kısmı halen aynı tröstün Türkiye'de kurduğu çok sayıdaki paravan firmasının elinde bulunmaktadır. Rezervin önemli bölümü Etibank'ın elinde bulunmasına karşın, bu paravan firmalar toplam üretimin yüzde 60'ına yakını yapabilmekte ve Avrupa serbest piyasasında bunları Etibank'tan yüzde 10-30 fazla fiyatla satabilmektedirler.»

32

Etibank'ın üretime başlaması üzerine Borax Consolidated 1961-1962 yıllarında Maden Dairesi'nden arama ruhsatı almak suretiyle 320 sahayı başka maden şirketlerine kapatmıştır.

Boraks günümüzde cam sanayiinde büyük miktarlarda kullanılmaktadır. Isıya dayanıklı cam ve cam yüzünü yapımından ana girdi boraktır. Ayrıca son yıllarda otomobil lastiklerinde de boraktan yararlanılmaktadır. Yıllık tüketim % 10 civarında artmaktadır.

Dünyada sodyumlu bor tuzu rezervlerinin % 80'i, diğer bor tuzu rezervlerinin ise % 50'sinden fazlası Türkiye'dedir. Buna rağmen dünya boraks üretiminin ancak % 17'si Türkiye'de gerçekleştirilmektedir. (DİE, Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişiminin 50 Yılı, s. 376). Bunun sorumluluğu ise emperyalist tekellerin sırtındadır. (*)

(*) 19 Mart-1 975 tarihli Cumhuriyet gazetesinde şöyle bir haber yayımlandı :

«Etibank tarafından işletilen bor madenlerinin Avrupa piyasalarındaki satışı, uluslararası bor tröstünün İsviçre'deki bir paravan şirketi tarafından 1978 yılına kadar tonu 35 dolara kapatılmıştır. Etibank'la paravan şirket arasında imzalanan bir sözleşmeye göre Etibank 1978 yılına kadar bu şirkete 240 bin ton bor madeni verecektir. Yetkili bir kaynağa göre, Avrupa serbest piyasasında 100 dolara kadar müşteri bulan bor madenlerinin bu paravan şirkete 35 dolardan verilmesiyle Etibank yılda 1 milyar liraya yakın zarar edecektir.

«Ülkemizdeki bor yataklarının önemli bir bölümünün Etibank'ın elinde bulunmasını dikkate alan uluslararası Rio Tinto Zink adındaki tröst, İsviçre'de «Borax S.A.» adlı bir paravan firma kurarak bu firmanın Etibank'la bir anlaşma yapmasını sağlamıştır. Bu anlaşmaya göre, Etibank, 1978 yılına kadar üretiminin tamamına yakın bir bölümünü, bir bor madeni olan 240 bin ton kolomatini tonu 35 dolardan bu şirkete verecektir. 12 Ekim 1973 tarihli bu anlaşmaya göre Etibank

31

BORAKS ÜRETİM VE İHRACATI

	(000 Ton)				
	Üretim	İhracat		Üretim	İhracat
1961	65.0	64.3	1965	171.6	171.9
1962	113.8	88.5	1966	225.3	175.3
1963	98.0	91.5	1967	228.5	207.8
1964	129.3	118.4	1968	265.9	217.5

Kaynak : DİE, Maden İstatistikleri

Madencilik alanında emperyalist sömürünün sadece doğrudan doğruya yapılan yatırımlarla sınırlanmadığını, bu tür yatırımlar olmasa bile emperyalist-kapitalist pazar ilişkileri aracılığıyla bir sömürünün sürdürüldüğünü söylemiştik. Şimdi bu noktaya bakalım.

Civa üretiminde yabancı sermaye yatırımı yoktur. Fakat daha önce sözü edilen emperyalist-kapitalist pazar ilişkileri aracılığıyla sömürü civa ihracatı alanında en açık biçimde görülmektedir. 1969 yılında tonu 15233 dolar olan civa fiyatı 1972 yılında 6023 dolara düşmüştür (DİE). Civa üretimi alanında Etibank önemli bir yer tutmaktadır. Fakat Etibank üretiminin ihracata yönelik olması ve dünya pazarlarında civa fiyatının emperyalist tekellerce belirlenmesi nedeniyle, doğrudan doğruya yabancı sermaye yatırımının bulunmadığı bir alanda da emperyalist sömürü yöntemleri izlenebilmektedir. Aşağıdaki tabloda civa ihrac fiyatları ve Etibank satışlarının iç ve dış piyasaya göre dağılımı verilmiştir.

ETİBANK'IN CİVA SATIŞLARI

	1969		1970	
	Miktar (ton) 000 TL.		miktar (ton) 000 TL.	
Dış satış	122.6	15 889	123.5	22 449
İç satış	5.4	866	0.9	151

Kaynak : Etibank Faaliyet Raporları

33

TÜRKİYE'NİN CİVA ÜRETİM VE İHRACATI (ton)

	Üretim	İhracat	Üretim	İhracat
1961	64.3	72.0	1965	97.0 80.0
1962	92.5	75.0	1966	117.5 107.0
1963	104.9	98.0	1967	154.4 7.0
1964	90.1	111.0	1968	161.2 105.0

Kaynak : DİE, Maden İstatistikleri

Yabancı sermaye yatırımlarının kısıtlı olmasına karşın emperyalist-kapitalist pazar ilişkileri aracılığıyla sömürünün de görüldüğü bir alan krom üretimidir. Bu alanda sömürü ilişkileri ve bunların sınıfsal plana yansınması şu şekilde özetlenebilir: 1) İşçi sınıfı ile emperyalistler arasındaki çelişki: Krom üretimi faaliyetinde bulunan iki önemli yabancı şirket vardır; Türk Maadin Şirketi ve Bursa Toros Kromları Şirketi. Birincisinin 1 600 000 TL. olan sermayesinin tümü emperyalistlere aittir. 1918 yılından beri Türkiye'de faaliyette bulunmaktadır ve çalıştırdığı personel sayısı 550 civarındadır. İkincisinin ise 1 000 000 TL. olan sermayesinin yarısı emperyalistlerindir.

(2) Türkiye halkı ile emperyalistler arasındaki çelişki: Türkiye'nin emekçi halkına ait olması gereken yeraltı servetleri bir taraftan doğrudan doğruya yapılan yatırımlar, buna ek olarak yabancı sermaye yatırımlarının bulunmadığı kuruluşların üretimine düşük fiyatlarla el konulması aracılığıyla sömürülmektedir. Dünyada enflasyonun dörtlüğe gittiği bir dönemde 1968 yılında tonu 27 dolar olan konsantre edilmiş krom cevheri 1972 yılında 35 dolardır.

Krom üretiminde önemli bir yeri olan Etibank'ın pazar aracılığı ile emperyalist tekelere bağımlılığı aşağıdaki tabloda görülebilir :

34

Antimuan : Tonu 1968 yılında 258 dolardan ihrac edilen antimuan, 1972 yılında 231 dolardan ihrac edilmiştir. Türkiye'de antimuan üretiminin ise tüme yakın bir bölümü ihrac edilmektedir. 1961-1968 yılları arasında üretilen 23.3 bin ton antimuanın 21.7 bin tonu emperyalist-kapitalist pazar ilişkileri içinde fiyatlandırılmıştır.

Konsantre edilmiş çinko cevheri : Hiç yabancı sermaye yatırımı yoktur. 1968 yılında tonu 95 dolar olan ihrac fiyatı 1972 yılında 96 dolardır. Üretim büyük çoğunluğu ihrac edilmektedir.

Kalsine edilmemiş tabii magnezyum karbonat : Üretimde yabancı sermaye yatırımı yoktur. 1 tonun ihrac fiyatı 1968 yılında 35.1 dolar iken, 1972 yılında 18.8 dolara düşmüştür.

36

ETİBANKIN KROM SATIŞLARI (000 ton)

	1969		1970	
	Miktar	000 TL.	Miktar	000 TL.
Dış satış	246.9	56 769	246.7	87 394
İç satış	28.2	7 661	22.3	9 399

Kaynak : Etibank Faaliyet Raporları

İktisadi kamu teşebbüsü olmasına rağmen, emperyalist-kapitalist üretim ve dağıtım ilişkileri içinde faaliyette bulunan Etibank da emperyalist sömürü aracı olmaktan kurtulamamaktadır.

Madencilik alanında çifte sömürü yürüten Türk Maadin Şirketi, getirdiği toplam sermaye 1 600 000 TL. olmasına karşın 1965-1971 yılları arasında cari fiyatlarla 190 milyon liralık kadar satış yapmıştır. (Toplum, No. 40). Bu satışların ise önemli bir bölümü ihrac edilmiş ve 1973 yılında Türk Maadin Şirketi, emperyalizmle bütünleşmiş yerli tekeli burjuvazinin en sağlam kalelerinden biri olan İstanbul Sanayi Odası'na yaptığı ihracat nedeniyle gümüş madalya ile taltif edilmiştir.

Türk Maadin Şirketinin küçük bir sermaye ile el koyduğu büyük kârların kaynağı bir taraftan 550-600 işçinin yarattığı artık-değer, diğer taraftan bundan çok daha önemli olarak Türkiye'nin tüm emekçi halkına ait olması gereken krom cevherlerini ayrıcalıklarla yağmalamasıdır. Şirket bu şekilde 1973 yılında 3.1 milyon dolar değerinde krom ihracatı yapmıştır.

Yabancı sermaye yatırımının olmamasına rağmen, emperyalist-kapitalist pazar ilişkileri aracılığıyla sömürünün yoğun olduğu bazı madenler de şunlardır :

IV. SONUÇ :

Türkiye'de madencilik alanında sömürünün sona ermesi demek sadece yabancı şirketlerin sömürsüne bir son vermek demek değildir. Madenler, tüm yeraltı ve yerüstü doğal kaynaklar emekçi halka ait olmalıdır. Bu ise özünde sınıfsal bir sorundur. Yabancı şirketlerin, emperyalistlerin yerini yerli sömürütçülerin alması bir çözüm yolu değildir. İktidar yerli sömürütçü sınıfların elinde bulunduğu ve emperyalist-kapitalist dünyanın bir parçası olduğu sürece doğal kaynakların millileştirilmesi, yerli sömürütçülere devredilmesi veya kamulaştırılarak devlet kuruluşlarının eline geçmesi emekçi halkın yararına olmaktan uzaktır. Günümüzde emperyalizmin uyguladığı çok daha karmaşık sömürü yöntemleri karşısında, emperyalist sömürüye karşı ancak emekçi halkların iktidarı gerçek anlamda karşı durabilir, doğal kaynakların yeni yöntemlerle sömürülmesini engelleyebilir. Doğal kaynaklarımızın emperyalistler ve onlarla bütünleşmiş ve işbirliği içindeki küçük bir azınlık tarafından sömürülmesine karşıkoyma, genel olarak sömürüye karşı verilen mücadelenin bir parçasıdır ve ancak bu genel mücadelenin başarıya ulaşmasıyla amacına varmış olur.

37

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Tezel, Y.Sezal, «Birinci Büyük Millet Meclisinde Yabancı Sermaye Sorunu —Bir Örnek Olay.» S.B.F. Dergisi, Cilt XXV, I. 1970.
- Avcıoğlu, Doğan, Türkiye'nin Düzeni (Dün-Bugün-Yarın), Bilgi Yayınevi, I. Basım, 1968.
- Çıladır, Sina, Zonguldak Havzasında Emperyalizm, 1848-1940, Aydınlık Yayınları, 1970.
- Devlet İstatistik Enstitüsü, Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50 Yılı, 1973.
- Maden İstatistikleri 1961-1968, 1970.
- Eldem, Vedat, Osmanlı İmparatorluğunun İktisadi Şartları Hakkında Bir Teftik, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1970.
- Eskişehir Sanayi Odası Haftalık Haber Bülteni, No. 24, 8 Temmuz 1974.
- Etibank, Yıllık Faaliyet Raporları.
- İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, Maden İhracatı İstatistikleri, 1972.
- Maden Mühendisleri Odası, Türkiye Madencilik Rehberi, 1971.
- Ökçün Gündüz, XX Yüzyıl Başlarında Osmanlı Maden Üretiminde Türk, Azınlık ve Yabancı Payları» Abadan'a Armağan, S.B.F. Yayını.

38

Ökçün, Gündüz, 1920-1930 Yılları Arasında Kurulan Türk Anonim Şirketlerinde Yabancı Sermaye, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No. 324, 1971.

T.C. Resmi Gazeteleri, Bakanlar Kurulu Kararnameleri.

Toplum Dergisi, No. 34, 8 Aralık 1972.

————— No. 40, 19 Ocak 1973.

Tüm İktisatçılar Birliği Aylık Bülteni, Temmuz 1974.

U.S. Department of Commerce, Bureau of International Commerce, The Multinational Corporation, Studies on U.S. Foreign Investment, Cilt I, 1972.

Uzkut, Dr. İsmet, «Yabancı Sermaye ve Madencilikimiz» Madencilikimizin Yapısı ve Sorunları, Maden mühendisleri Odası, 1973.

Yalabuk, Tahsin, «Boraks Üzerine Oynanan Oyunlar» Milliyet Gazetesi, 11 Mayıs 1970.

39

TÜM İKTİSATÇILAR BİRLİĞİ YAYINLARI

1. Ortak Pazar Boyunduruğu : Aydın Köymen
Tükendi, 2. baskısı hazırlanıyor
2. Kapitalist Para Sisteminin Çöküşü; Mustafa Danışman
Tükendi,
3. Emperyalizm ve Türkiye'de Madencilik Alanında Yabancı Sermaye; Yıldırım Koç
Tükendi, 2. baskısı çıkıyor.
4. Emperyalizmin Petrol Politikası ve Türkiye; Mehmet Tanju Akad
Tükendi, 2. baskısı çıkıyor.
5. Türkiye'de İşçi Ücretleri ve Enflasyon; T.İ.B., D.İ.S.K. (Maden-İş, Kimya-İş, Turizm-İş, As-İş), Çağdaş Metal-İş, T. Banka ve Büro-İş Ortak Çalışması.
Tükendi.
- 6-8. Çokuluslu Tekeller ve Uluslararası Tekelci Sermaye;
Yıldırım Koç
Tekelci Sermaye ile İçiş, T.İ.B. Araştırması
7. Çokuluslu Tekeller ve İlaç Sömürüsü; Aydın Köymen,
Tükendi.
9. Emperyalist Sömürü Mekanizması; T.İ.B. Araştırması,
Tükendi.
10. Kapitalizmde Kârın Kaynağı Üzerine; T.İ.B. Araştırması
11. İlaç Dosyası, Ankara Tabipler Odası, TMMOB, T.İ.B.

40